

УДК 343.98

О. Ю. Булукув,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

МЕТОДИ ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглянуто питання використання методів при прийнятті тактичних рішень у кримінальному судочинстві. Проаналізовано поняття «інтуїція» і визначена її роль у розслідуванні злочинів. Указано на можливість використання при цьому рефлексивного мислення.

Ключові слова: тактичне рішення, методи прийняття рішень, інтуїція, рефлексивне мислення й управління.

Розслідування злочину припускає використання засобів криміналістичної тактики, серед яких тактичні рішення займають особливе місце. У криміналістичній науковій літературі категорію «тактичні рішення» досліджували такі вчені, як Р. С. Белкін, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, Ю. І. Новик, С. І. Цветков, В. Ю. Шепітько, Г. С. Шостак [Див: 2; 3; 7-9; 12] та ін. Однак багато аспектів цього поняття залишилися нерозкритими й вимагають додаткового розгляду.

Зокрема, дотепер залишаються неопрацьованими належним чином методи прийняття тактичних рішень при розслідуванні злочинів. Специфіка сфери застосування засобів криміналістичної тактики зумовлює обрання певних способів досягнення поставленої мети. Процес уявлення події злочину, його ретроспективний характер підпорядковані

загальним законам пізнання об'єктивної дійсності. Як відомо, загальним методом пізнання криміналістичної науки є діалектичний метод, покликаний розкривати філософську сутність специфічних для криміналістики проблем. Будучи основою формування й функціонування системи окремих методів у криміналістиці, цей метод знаходить у них своє переломлення.

За своєю гносеологічною природою пізнання при розслідуванні злочинів тотожно пізнанню загальному, при цьому воно підпорядковано й загальним законам гносеології. Закони й категорії матеріалістичної діалектики в цій сфері становлять собою загальнонаукові методи пізнання [8, с. 190].

Діяльність із розкриття й розслідування злочинів містить у собі використання загальних і спеціальних методів пізнання за-

лежно від рівня складності виникаючих завдань. Виявити сліди й механізм виникнення вчиненого злочину, їх зв'язок з визначеними об'єктами, встановити особу, яка залишила сліди, неможливо без використання законів логічного мислення як основного інструмента пізнання події минулого. Певна роль у цьому процесі належить тактичним рішенням, прийняття яких сприяє просуванню по шляху встановлення всіх обставин учиненого злочину. Прийняття таких рішень припускає використання різних методів – раціонального, адаптивного, інтуїтивного та ін.

Найбільший інтерес викликає інтуїтивний підхід до прийняття рішень. При цьому зауважимо, що розуміння терміна «інтуїція» досить неоднозначне. Дослідження цього поняття й розумових процесів, пов'язаних з одержанням відповіді на запитання, що цікавлять у процесі розслідування й судового розгляду, ми знаходимо в роботах О. Р. Ратінова, В. О. Коновалової, О. Н. Колесніченка, Г. О. Зоріна, М. С. Строговича та інших правознавців-криміналістів. Аналіз їх праць дозволяє зробити висновок про наявність 2-х підходів до розуміння і трактування категорії «інтуїція» – ідеалістичного й матеріалістичного.

Поглиблене їх вивчення вимагає підкреслити необхідність

пояснити розумові процеси, що сприяють ефективності розслідування злочинів, що зумовлюються правильним прийняттям тактичних рішень. У цьому зв'язку доцільно розглянути один з нетрадиційних методів прийняття останніх, підставою для якого служить інтуїція. Проаналізуємо деякі положення й позиції зазначених учених щодо питання її використання.

Проблемою, що викликала дискусію, послужила публікація О. Р. Ратінова, у якій неоднозначно розкрита суть інтуїції. З одного боку, виходить з матеріалістичного розуміння цього поняття та його ролі у збиранні доказової інформації, а з другого – припускає висловлення про підсвідоме осмислення окремих положень розслідування, не виведених логічним шляхом [12, с. 26]. Таке ідеалістичне трактування категорії «інтуїція» припускає відмову від осмислення наявних фактів та акцентування уваги на почуттєвих моментах, властивих тій чи іншій особі, яка провадить розслідування. Небезпека використання подібних рекомендацій у слідчій роботі пояснюється насамперед тим, що допускається можливість приймати на віру факти й події без їхнього логічного обґрунтування. Так звана «фантазія» стосовно досліджуваних фактів і подій, заснована на гаданій правильності прийня-

того рішення, може завести розслідування у глухий кут, до втрати часу й доказів.

Використання слідчим інтуїції при прийнятті рішень докладно вивчено Г. О. Зоріним при описі інсайту (осаяння) – моменту знаходження необхідного рішення за його допомогою. На думку вченого-криміналіста, інсайт складається з низки таких моментів: а) слідчий усвідомлює, що він знайшов рішення, що забезпечує вихід зі слідчого тупика; б) воно приходить знезацька; в) знайдене рішення супроводжується почуттям упевненості в тому, що воно є правильним, що саме його болісно шукав слідчий; г) інтуїтивно знайдене, воно, як правило, гармонійне, оригінальне, добірне (цю обставину підтверджують слідчі і представники інших творчих професій); д) в інтуїтивно знайденому рішенні можна виявити й засоби його реалізації (тобто перспективу), а при бажанні й певних навичках його можна логічно проаналізувати й розгорнути його в ретроспективу, тобто спробувати розглянути процес пошуку рішення в напрямку від результату до його джерел; е) такий вид рішення можна раціоналізувати логічними засобами [5, с. 194, 195].

У знаходженні рішення за допомогою інтуїції Г. О. Зорін вбачає його зовнішні сторони – гармонійність, добірність, оригі-

нальність. Однак слід помітити, що це всього лише його загальна характеристика, яка може бути властива й будь-якому іншому рішенню, прийнятому слідчим. Здійснення ретроспективного логічного аналізу інтуїтивного рішення також викликає сумнів, тому що бракує логічного шляху його прийняття. Усвідомлення слідчим, що він знайшов рішення, що забезпечує, так би мовити, «вихід із глухого кута», вимагає додаткового пояснення, бо не завжди при його формулюванні можна прогнозувати наслідки прийняття цього рішення, а значить, і такий вихід.

Підготовка рекомендацій, які можуть бути корисні в розслідуванні і сприятимуть оптимізації слідчої діяльності, охоплюється колом завдань дослідницької діяльності вчених-криміналістів. Науковий пошук незмінно приводить до непорушної істини, що виявляється при їх використанні в ході розслідування, у помилках цих рекомендацій або в їх відсутності.

Дискусія щодо поняття «інтуїція» позначила другий напрямок тлумачення останньої як матеріалістичний. Матеріалістичне її розуміння, яке має бути прийняте стосовно діяльності слідства й суду, виходить із філософських концепцій П. В. Копніна та інших філософів, які відмічають значення прихованого логічного ходу

мислення, на відміну від не зовсім зрозумілого «осаяння» ідеалістичних трактувань. За виразом ученого, «можна вести мову про інтуїцію розуму, маючи на увазі своєрідну форму раціонального людського пізнання, коли розум досягає нових результатів, не усвідомлюючи до певного часу логічного ходу думки до них» [10, с. 72].

Процес отримання раптового пояснення розв'язання проблеми розкриває І. П. Павлов, який описує свої враження при проведенні ним експериментів щодо знаходження вірної відповіді. «Я результат пам'ятав і відповів правильно, а весь свій ранній плін думок забув. Ось чому і здалося, що це інтуїція. Я думаю, що всі інтуїції так потрібно розуміти, що людина остаточно пам'ятає, і весь шлях, яким він підходив, підготував, він його не розрахував до даного моменту» [11, с. 433].

Матеріалістичне розуміння досліджуваного нами поняття зводиться до того, що правильне рішення, яке раптово приходить особі, яка його приймає, є не що інше, як наслідок логічного ходу її мислення, що не фіксується в пам'яті належним чином.

Стосовно процесу розслідування *інтуїція* визначається як *здатність слідчого розв'язати слідчі ситуації, розуміти значен-*

ня тих чи інших обставин для розслідування, передбачати дії протидіючих слідству осіб без логічного обґрунтування в цей момент, але з наступним логічним обґрунтуванням за допомогою доказів так званого «безпосереднього розсуду» [2, с. 82].

Межею, що відокремлює прийняте інтуїтивно тактичне рішення від усіх інших, є брак достатньої інформації про об'єкт, щодо якого воно приймається. Значення інтуїції, на думку Р. С. Белкіна, полягає в тому, що «в умовах інформаційної недостатності, характерної в багатьох випадках для стадії підготовки тактичного рішення, інтуїція – важливий засіб вибору мети, особливо в тих випадках, коли рішення має евристичний характер» [3, с. 175].

У діяльності слідчого в особливо складних ситуаціях важливе значення має творчий підхід до вирішення складних завдань шляхом прийняття тактичних рішень евристичного характеру. Разом із тим до його прийняття в нетипових ситуаціях допиту, обшуку, огляду, слідчого експерименту тощо необхідно як би «програти» вже відпрацьовані практикою й наукою ситуаційні сторони проведення майбутньої процесуальної дії й, тільки переконавшись у винятковості випадку, застосовувати нетипові прийоми [6, с. 84]. Нетиповим у даній ситуації є прийняття так-

тичних рішень з використанням інтуїтивного методу.

Джерело інтуїції – це результат раніше придбаного досвіду, навичок, знань [9, с. 109]. Інтуїтивні рішення, як справедливо відзначає В. О. Коновалова, становлять собою приховану синтезуючу роботу інтелекту, яка згодом може й не знайти логічного пояснення [7, с. 44].

Назвемо джерела інтуїтивних уявлень при прийнятті тактичних рішень: а) аналіз вихідної інформації, що дозволяє накреслити можливі шляхи прийняття рішення; б) досвід його прийняття в подібних ситуаціях, розпочатих іншими слідчими (сторонній досвід); в) власний досвід у ситуаціях подібних, або в екстрених, які є нетрадиційними (гострий нестаток інформації, її суперечливість); г) синтез отриманих результатів, що зумовлює значну ймовірність правильності прийнятого рішення; д) визначення можливих шляхів реалізації останнього (їх уявна рефлексивна імітація).

Прийняттю тактичного інтуїтивного рішення сприяє аналіз вихідних матеріалів і ситуації що склалася при розслідуванні. Поєднання отриманих у результаті цього відомостей приведе до виникнення моделі поведінки особи, яка приймає рішення. Така модель може бути неповною, усиченою, неоднозначною, що й

пояснює використання при цьому інтуїції. Превалююче значення в подібній ситуації має досвід прийняття рішень.

При прийнятті тактичних рішень у кримінальному судочинстві, з метою здійснення управління ходом слідчої дії використовуються рефлексивне мислення й управління. Термін «рефлексія» включає такі процеси, як проникнення людини в явища чужої свідомості, пізнання його людиною й уявлення, моделювання цих явищ у власному внутрішньому світі [1, с. 127, 128].

У підґрунті рефлексивного мислення лежить прогностична діяльність особи, яка здійснює розслідування щодо намірів особи або осіб, протидіючих або здатних протидіяти останньому. Вивчення й оцінювання наявної в розпорядженні слідчого інформації дозволяють прогнозувати діяльність і поведінку заінтересованих у розслідуванні осіб і формувати свою. Детально цей процес описав В. Є. Богінський, який розглядав слідчого й підозрюваного як дві протиборні сторони. «Діяльність кожної з них спрямована на ухвалення певного рішення, що відповідає їх інтересам, а також на досягнення, поставлених перед собою сторонами цілей. Завдання кожної зі сторін полягає в побудові такої позиції, яка вбачається найбільш ефективною і яка дозволить зни-

зити ефективність рішень і дій іншої сторони. При цьому враховуються можливі дії сторін, що заздальегідь невідомі» [4, с. 17].

Наведена вченим аргументація дозволяє припустити, що рефлексивне мислення охоплює: а) інтелект протиборчих осіб; б) володіння ними певною інформацією про злочин; в) володіння інформацією про іншу сторону й г) наявність конфлікту між сторонами.

Становлять інтерес ознаки рефлексивного мислення, що знайшли своє відображення в його характеристиці, а саме: а) глибина рефлексії – ступінь відбиття внутрішнього світу однієї людини, коли в ньому вже утримуються внутрішні світи інших людей; б) просторість реф-

лексії – чисельність людей, чий внутрішній світ одночасно розглядаються; в) складність рефлексії – наявність альтернатив і тривалість міркувань; г) істинність рефлексії – відсутність помилок у міркуваннях [10, с. 97]. Володіння інформацією про напрямком думок іншої особи, з урахуванням аналізу ознак рефлексивного мислення дозволяє ухвалювати рішення, що сприяють ефективному тактичному впливу й одержанню доказів учинення злочину певною особою.

Інтуїтивний підхід до прийняття тактичних рішень у кримінальному судочинстві не виключає помилкових рішень, тому він може бути рекомендований поряд з іншими методами їх прийняття.

Список літератури: 1. Баранов П. В. Рефлексивное управление и рефлексивная структура решения в играх двух лиц со строгим соперничеством. / П. В. Баранов // Пробл. принятия решения / под ред. П. К. Анохина, В. Ф. Рубахина и др. – М.: Наука, 1976. – С. 127-146. 2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Мегатрон-XXI, 2000. – 333 с. 3. Белкин Р. С. Курс криминалистики / Р. С. Белкин. – М.: Юристь, 1997. – Т. 3. – 478 с. 4. Богинский В. Е. Рефлексивное управление при допросе: учеб. пособ. / В. Е. Богинский. – Харьков: Юрид. ин-т, 1983. – 41 с. 5. Зорин Г. А. Криминалистическая эвристика: моногр. / Г. А. Зорин. – Гродно: Изд-во Гродн. ун-та, 1994. – Т. 1. – 212 с. 6. Комиссаров В. И. Теоретические проблемы следственной тактики: моногр. / В. И. Комиссаров. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1987. – 156 с. 7. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: моногр. / В. Е. Коновалова. – Харьков: Консум, 2000. – 175 с. 8. Коновалова В. О. Проблемы методологии галузевих наук (на прикладі наук кримінально-процесуального циклу) / В. О. Коновалова // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2012. – №1(68). – С.185-192. 9. Коновалова В. О. Значення інтуїції у розслідуванні й судовому розгляді кримінальних справ / В. О. Коновалова, О. Н. Колесниченко // Рад. право. – 1959. – № 6. – С. 109-112. 10. Копнин П. В. Рассудок и разум и их функции в познании / П. В. Копнин // Вопр. философии. – 1963. – № 4. – С. 64–75. 11. Павлов И. П. Полное собрание сочинений. – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. IV. – 452 с. 12. Панов Н. И. Рефлексивное управление при допросе / Н. И. Панов, В. Ю. Шепитько // Юрид. вестн. – 1999. – № 4. – С. 96-98. 13. Ратинов А. Р. О следственной интуиции / А. Р. Ратинов // Соц. законность. – 1958. – № 4 – С. 24-30.

Проблеми кримінального процесу, криміналістики та організації правоохоронних органів

МЕТОДЫ ПРИНЯТИЯ ТАКТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ Булулюков О. Ю.

Рассмотрены вопросы использования методов при принятии тактических решений в уголовном судопроизводстве. Проанализировано понятие «интуиция» и определена ее роль в расследовании преступлений. Указано на возможность использования при этом рефлексивного мышления.

Ключевые слова: тактическое решение, методы принятия решений, интуиция, рефлексивное мышление и управление.

METHODS OF ACCEPTANCE OF TACTICAL DECISIONS IN A CRIMINAL TRIAL Bululukov O. Y.

The questions of the methods' usage at the acceptance of tactical decisions in a criminal trial are considered. A concept «intuition» is analyzed and its role is certain in investigation of crimes. It is indicated on possibility of the usage here the reflection thinking.

Key words: tactical decision, methods of making decision, intuition, reflection thinking and management.

Надійшла до редакції 19.11.2012 р.

УДК 343.102

І. І. Мусієнко,
*д-р наук з держ. управління, доцент
Інститут підготовки юридичних кадрів
для СБ України Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СВІТЛІ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянуто проблемні питання практичного застосування нового кримінального процесуального законодавства України й законодавства у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, Кримінальний процесуальний кодекс України, негласні слідчі (розшукові) дії.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [2] визначило концептуально нові підходи до правового регулювання оперативно-розшукової діяльності й оперативного забезпечення кри-

мінального судочинства. Квінтенція новацій знайшла відбиття у гл. 21 КПК України, якою передбачено проведення нового різновиду слідчих дій – негласних слідчих (розшукових) – як повноцінних процесуальних засобів